

2007/2008

57. ročník MO

Riešenia úloh domáceho kola kategórie B

1. Nájdite všetky prirodzené čísla k , pre ktoré je dekadický zápis čísla $6^k \cdot 7^{2007-k}$ ukončený dvojčíslím a) 02; b) 04. (Eva Řídká)

Riešenie. Opakovaným násobením číslom 6 zistíme, že posledné dvojčíslia mocnín 6^k pre $k = 1, 2, 3, \dots$ sú postupne

$$06, 36, 16, 96, 76, 56, 36, 16, 96, 76, 56, \dots, \quad (1)$$

opakujú sa teda od druhého člena s periódou dĺžky 5. Podobne opakovaným násobením číslom 7 zistíme, že posledné dvojčíslia mocnín 7^m pre $m = 1, 2, 3, \dots$ sú postupne

$$07, 49, 43, 01, 07, 49, 43, 01, \dots, \quad (2)$$

opakujú sa teda už od prvého člena s periódou dĺžky 4.

a) Pretože každá mocnina šiestich je zakončená číslicou 6, bude číslo $6^k \cdot 7^{2007-k}$ zakončené dvojkou jedine vtedy, keď bude číslo 7^{2007-k} zakončené dvojčíslím 07 (iné dvojčíslie z (2) nevyhovuje). Násobením číslami 6, 36, 16, 96, 76 a 56 však zistíme, že číslo $6^k \cdot 7^{2007-k}$ môže mať v takom prípade na predposlednom mieste iba niektorú z číslic 1, 3, 4, 5, 7, 9. Zakončenie dvojčíslím 02 preto nie je možné.

b) Keďže každá mocnina šiestich je zakončená číslicou 6, bude číslo $6^k \cdot 7^{2007-k}$ zakončené štvorkou práve vtedy, keď 7^{2007-k} bude zakončené dvojčíslím 49 (iné dvojčíslie z (2) nevyhovuje). Násobením všetkými rôznymi číslami z (1) zistíme, že $6^k \cdot 7^{2007-k}$ je zakončené dvojčíslím 04 jedine vtedy, keď 6^k končí dvojčíslím 96. Číslo 6^k končí na 96 práve vtedy, keď je exponent k tvaru $k = 4 + 5a$; číslo 7^{2007-k} končí na 49 práve vtedy, keď príslušný exponent má tvar $2007 - k = 2 + 4b$. Dosadením $k = 4 + 5a$ dostaneme rovnicu $2007 - 4 - 5a = 2 + 4b$, pričom a a b sú celé nezáporné čísla. Z nej vychádza

$$b = \frac{2001 - 5a}{4} = 500 - a - \frac{a - 1}{4}.$$

Aby bolo b celé, musí byť $a - 1$ deliteľné štyrmi, teda $a = 4c + 1$; potom $b = 499 - 5c$, $k = 9 + 20c$. Exponent $2007 - k$ rovný $1998 - 20c$ nemôže byť záporný, preto $c \leq 99$.

Číslo $6^k \cdot 7^{2007-k}$ je zakončené dvojčíslím 04 práve vtedy, keď je číslo k tvaru $k = 9 + 20c$, pričom $c \in \{0, 1, 2, \dots, 99\}$.

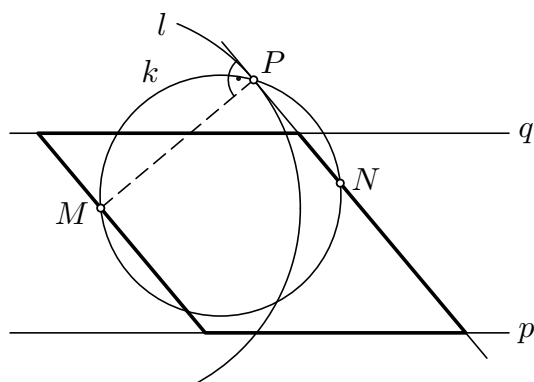
Poznámka. Rovnica tvaru $ax + by = c$, kde a, b, c sú dané celé čísla a x, y celočíselné neznáme, sa nazýva *lineárna diofantická rovnica* o dvoch neznámych. Žiaci by sa mali oboznámiť s riešením takých rovníc.

NÁVODNÉ A DOPĽŇAJÚCE ÚLOHY:

- N1. Zistíte, ktorým dvojčíslím končí dekadický zápis čísla 7^{2007} . [43]
- N2. Určte všetky prirodzené čísla k , pre ktoré dekadický zápis čísla $7^k + 9^k$ končí dvojčíslím 22. [$k = 20n + 8$]
- N3. Zistíte, pre koľko prirodzených čísel n menších ako 1000 je súčet $n^{2007} + 2007^n + 1$ deliteľný siedmimi. [95. Po delení siedmimi sú zvyšky čísel n^{2007} rovnaké ako zvyšky čísel n^3 a pre jednotlivé n sa opakujú s periódou dĺžky 7, pri číslach 2007^n sú zvyšky rovnaké ako pri číslach 5^n a opakujú sa s periódou dĺžky 6. Vyhovujúce n majú dvojaké vyjadrenie $n = 7k = 6l + 3$, $n = 7k + 1 = 6l + 1$, $n = 7k + 2 = 6l + 1$ alebo $n = 7k + 4 = 6l + 1$.]

2. V páse medzi rovnobežkami p, q sú dané dva rôzne body M a N . Zostrojte kosoštvorec alebo štvorec, ktorého dve protiľahlé strany ležia na priamkach p a q a zostávajúce dve strany prechádzajú bodmi M a N (každá jedným). (Jaromír Šimša)

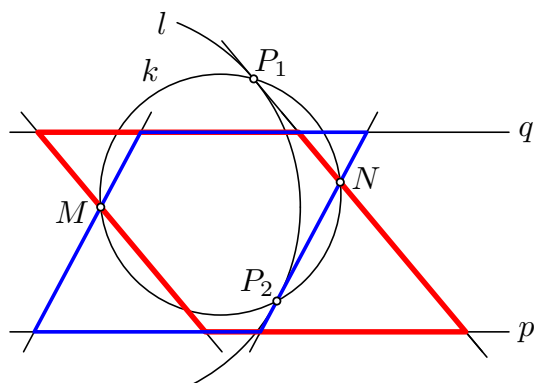
Riešenie. V kosoštvorci (resp. vo štvorci, v nasledujúcich úvahách to budeme často vynechávať) sú vzdialenosti oboch dvojíc protiľahlých strán rovnaké. Našou úlohou je teda viesť bodmi M a N rovnobežky, ktorých vzdialenosť sa rovná vzdialenosti d rovnobežiek p a q . Päta P kolmice z bodu M na stranu hľadaného kosoštvorca prechádzajúcu bodom N leží na Tálesovej kružnici nad priemerom MN a má od bodu M vzdialenosť d (obr. 1). Odtiaľ vyplýva *konštrukcia*:

Obr. 1

Zostrojíme Tálesovu kružnicu k nad priemerom MN a kružnicu l so stredom M , ktorej polomer sa rovná vzdialenosti d priamok p a q . Označíme P priesečník kružníc k a l . Na priamke PN leží jedna zo strán hľadaného kosoštvorca. Protiľahlá strana prechádza bodom M a je s priamkou PN rovnobežná.

Vzniknutý rovnobežník je skutočne kosoštvorec alebo štvorec, lebo zo zhodnosti výšok vyplýva zhodnosť strán.

Obr. 2

Diskusia. Existencia riešenia je podmienená existenciou bodu P . Zrejme potom nemôže byť $NP \parallel q$, pretože by to znamenalo, že je $|MP| < d$. Takže rovnobežky

prechádzajúce bodmi M, N vždy vytnú požadovaný rovnobežník. Ak $|MN| > d$, majú kružnice k a l dva rôzne priesečníky $P_1 \neq P_2$ (obr. 2), takže úloha má dve riešenia. Ak $|MN| = d$, potom $P = N$; stranu kosoštvorca prechádzajúcu bodom N zostrojíme ako kolmicu na MN a úloha má len jedno riešenie. V prípade $|MN| < d$ nemá úloha riešenie.

NÁVODNÉ A DOPĽŇAJÚCE ÚLOHY:

- N1. V rovine sú dané body A, B , priamka p a úsečka dĺžky v . Zostrojte trojuholník ABC , ktorého vrchol C leží na priamke p a ktorého výška na stranu BC má dĺžku v .
- D1. V rovine je daná priamka p a body M, N, S . Zostrojte pravouholník $ABCD$ tak, aby vrchol A ležal na priamke p , bod M na priamke AB , bod N na priamke BC a aby S bol priesečník jeho uhlopriečok. [Uvažujeme obrazy priamky p a bodu M v otočení o 90° so stredom S , ktoré zobrazí stranu AB na stranu BC .]
- D2. V rovine sú dané tri rovnobežné priamky a, b, c a priamka d s nimi rôznobežná. Zostrojte štvorec $ABCD$ tak, aby $A \in a, B \in b, C \in c, D \in d$. [Zostrojíme najskôr ľubovoľný štvorec $ABCD$, ktorý spĺňa prvé tri podmienky: Zvoľme bod $B \in b$, vrchol A takého štvorca potom leží na priamke a a zároveň na priamke c otočenej okolo bodu B o 90° . Hľadaný štvorec dostaneme posunutím v smere rovnobežiek a, b, c , v ktorom sa priamka $d' \parallel d$ obsahujúca vrchol D zobrazí na priamku d .]

3. Dokážte, že ak x a y sú reálne čísla, pre ktoré platí $x^3 + y^3 \leq 2$, tak $x + y \leq 2$.
(Ján Mazák)

Riešenie. Tvrdenie dokážeme sporom. Pripuštme, že platí $x + y > 2$. Potom $y > 2 - x$, takže $y^3 > (2 - x)^3$, lebo funkcia $s = t^3$ je v premennej t rastúca na celom obore reálnych čísel. Preto platí

$$x^3 + y^3 > x^3 + (2 - x)^3 = 8 - 12x + 6x^2 = 6(x - 1)^2 + 2 \geq 2.$$

To je v spore s predpokladom. Tým je tvrdenie dokázané.

Iné riešenie. Dvojčlen $x^3 + y^3$ rozložíme na súčin $(x + y)(x^2 - xy + y^2)$. Keby platilo $x + y > 2$, pre druhý činiteľ $x^2 - xy + y^2$ by sme mali odhad

$$x^2 - xy + y^2 = \frac{1}{4}(x + y)^2 + \frac{3}{4}(x - y)^2 > 1.$$

Pre výraz $x^3 + y^3$ by potom platilo

$$x^3 + y^3 = (x + y)(x^2 - xy + y^2) > 2 \cdot 1 = 2.$$

To je opäť v spore s predpokladom. Tým je tvrdenie dokázané.

NÁVODNÉ A DOPĽŇAJÚCE ÚLOHY:

- N1. Ak x, y sú reálne čísla, pre ktoré platí $x + y > 2$, tak $x^2 + y^2 > 2$; dokážte. [Tvrdenie vyplýva z nerovností $(x + y)^2 \leq 2(x^2 + y^2)$.]
- D1. Nech a, b, c sú reálne čísla, ktorých súčet je väčší ako 1. Dokážte, že súčet ich druhých mocnín je väčší ako $\frac{1}{3}$. [Tvrdenie vyplýva z tzv. *Cauchyho nerovnosti* $(x + y + z)^2 \leq 3(x^2 + y^2 + z^2)$, ktorú možno overiť úpravou na tvar $(x - y)^2 + (x - z)^2 + (y - z)^2 \geq 0$.]
- D2. Nech x, y sú nezáporné čísla, pre ktoré platí $x^2 + y^2 > 2$. Dokážte, že potom $x^3 + y^3 > 2$. [Potrebnú nerovnosť $(x^2 + y^2)^3 \leq 2(x^3 + y^3)^2$ dokážeme tak, že rozdiel medzi pravou a ľavou stranou upravíme na tvar $(x - y)^2(x^4 + 2xy^3 + 2xy^3 + y^4)$.]

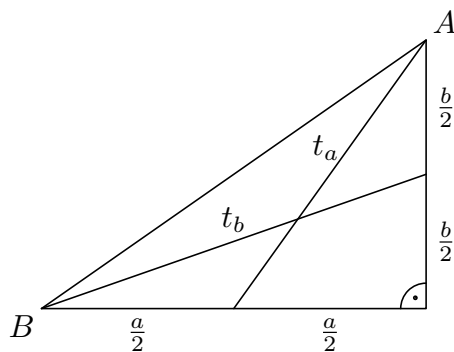
4. Nájdite všetky pravouhlé trojuholníky s dĺžkami strán a , b , c a dĺžkami ťažníc t_a , t_b , t_c , pre ktoré platí $a + t_a = b + t_b$. Uvažujte oba prípady, keď AB je a) prepona, b) odvesna. (Pavel Novotný)

Riešenie. a) Nech a aj b sú odvesny (obr. 3). Potom podľa Pytagorovej vety

$$t_a = \sqrt{b^2 + \left(\frac{a}{2}\right)^2}, \quad t_b = \sqrt{a^2 + \left(\frac{b}{2}\right)^2},$$

takže podmienka $a + t_a = b + t_b$ má tvar

$$a + \sqrt{b^2 + \left(\frac{a}{2}\right)^2} = b + \sqrt{a^2 + \left(\frac{b}{2}\right)^2}.$$

Obr. 3

Keďže z nerovnosti $a > b$ vyplýva (viď návodná úloha 1) $t_b > t_a$, sú nasledujúce úpravy ekvivalentné:

$$\begin{aligned} 2a - 2b &= \sqrt{4a^2 + b^2} - \sqrt{4b^2 + a^2}, \\ 4a^2 - 8ab + 4b^2 &= 5a^2 + 5b^2 - 2\sqrt{(4a^2 + b^2)(4b^2 + a^2)}, \\ 2\sqrt{4a^4 + 17a^2b^2 + 4b^4} &= a^2 + 8ab + b^2, \\ 16a^4 + 68a^2b^2 + 16b^4 &= a^4 + 16a^3b + 66a^2b^2 + 16ab^3 + b^4, \\ 15a^4 - 16a^3b + 2a^2b^2 - 16ab^3 + 15b^4 &= 0. \end{aligned}$$

Mnohočlen na ľavej strane poslednej rovnice je zrejme deliteľný dvojčlenom $a - b$ (pre $a = b$ je totiž rovný nule). Delením zistíme, že výsledný mnohočlen tretieho stupňa má opäť rovnakú vlastnosť, takže po opakovanom delení prevedieme skúmanú rovnicu na súčinový tvar

$$(a - b)^2(15a^2 + 14ab + 15b^2) = 0.$$

Ostatná rovnosť platí práve vtedy, keď $a = b$, pretože $15a^2 + 14ab + 15b^2 > 0$ pre každú dvojicu reálnych čísel a , b .

V prípade a) môžeme postupovať aj nasledovne: Odčítaním rovností

$$t_a^2 = b^2 + \left(\frac{a}{2}\right)^2, \quad t_b^2 = a^2 + \left(\frac{b}{2}\right)^2$$

dostaneme

$$t_a^2 - t_b^2 = \frac{3}{4}(b^2 - a^2).$$

Na oboch stranách ostatnej rovnice sú rozdiely druhých mocnín. Prevedieme ich na súčiny a potom využijeme danú rovnosť $a + t_a = b + t_b$ upravenú na tvar $t_a - t_b = b - a$:

$$\begin{aligned}(t_a - t_b)(t_a + t_b) &= \frac{3}{4}(b - a)(b + a), \\ (b - a)(t_a + t_b) &= \frac{3}{4}(b - a)(a + b).\end{aligned}$$

Keby bolo $a \neq b$, vyjde $t_a + t_b = \frac{3}{4}(a + b)$; to spolu s rovnosťou $t_a - t_b = b - a$ dáva $t_a = \frac{7}{8}b - \frac{1}{8}a$, teda $t_a < b$, čo odporuje tomu, že t_a je prepona a b odvesna toho istého pravouhlého trojuholníka (obr. 3). Preto musí platiť rovnosť $a = b$.

b) Nech napr. a je prepona (ak je preponou b , stačí strany a , b v nasledujúcom texte navzájom vymeniť). Potom z Tálesovej a Pytagorovej vety vyplýva

$$t_a = \frac{a}{2}, \quad t_b = \sqrt{c^2 + \left(\frac{b}{2}\right)^2} = \sqrt{a^2 - b^2 + \left(\frac{b}{2}\right)^2},$$

čiže rovnosť zo zadania má tvar

$$\frac{3a}{2} = b + \sqrt{a^2 - b^2 + \left(\frac{b}{2}\right)^2}.$$

Keďže prepona a je dlhšia ako odvesna b , t. j. $a > b$, sú nasledujúce úpravy ekvivalentné:

$$\begin{aligned}3a - 2b &= \sqrt{4a^2 - 3b^2}, \\ 9a^2 - 12ab + 4b^2 &= 4a^2 - 3b^2, \\ 5a^2 - 12ab + 7b^2 &= 0, \\ (a - b)(5a - 7b) &= 0, \\ 5a - 7b &= 0.\end{aligned}$$

Záver. Rovnosť $a + t_a = b + t_b$ platí pre pravouhlé rovnoramenné trojuholníky s odvesnami $a = b$ a pre pravouhlé trojuholníky, ktoré majú strany v pomere $5 : \sqrt{24} : 7$, a pritom najkratšia z nich je (tretia) strana c .

NÁVODNÉ A DOPĽŇAJÚCE ÚLOHY:

- N1. Dokážte, že ťažnice všeobecného trojuholníka (či už je pravouhlý alebo nie) majú rovnakú vlastnosť ako jeho výšky: ku kratšej strane smeruje dlhšia ťažnica. Odvodte odtiaľ, že rovnosť $a + t_b = b + t_a$ platí práve vtedy, keď $a = b$. [Nerovnosti medzi stranami a , b a medzi časťami ťažníc $\frac{2}{3}t_a$, $\frac{2}{3}t_b$ porovnajzte na základe toho, že vrchol C aj ťažisko T trojuholníka ABC ležia v jednej polrovine určenej osou strany AB .]
- N2. Vypočítajte dĺžku ťažnice t_b trojuholníka ABC , ak $a = 96$, $b = 144$, $t_a = 107$. [Dokážte, že v každom trojuholníku platí $t_a^2 - t_b^2 = \frac{3}{4}(b^2 - a^2)$.]
- D1. V ľubovoľnom trojuholníku ABC označme T ťažisko, D stred strany AC a E stred strany BC . Nájdite všetky pravouhlé trojuholníky ABC s preponou AB , pre ktoré je štvoruholník $CDTE$ dotyčnicový. [56-B-I-4]

5. Určte všetky dvojice a, b reálnych čísel, pre ktoré má každá z kvadratických rovníc

$$ax^2 + 2bx + 1 = 0, \quad bx^2 + 2ax + 1 = 0$$

dva rôzne reálne korene, pričom práve jeden z nich je spoločný oboch rovniciam.

(Jaroslav Švrček)

Riešenie. Zo zadania vyplýva, že $a \neq 0, b \neq 0$ (inak by rovnice neboli kvadratické) a $a \neq b$ (inak by rovnice boli totožné, a ak by mali dva reálne korene, boli by oba spoločné).

Označme x_0 spoločný koreň oboch rovníc, takže

$$ax_0^2 + 2bx_0 + 1 = 0, \quad bx_0^2 + 2ax_0 + 1 = 0.$$

Odcítaním oboch rovníc dostaneme $(a - b)(x_0^2 - 2x_0) = x_0(a - b)(x_0 - 2) = 0$. Keďže $a \neq b$ a 0 zrejme koreňom daných rovníc nie je, musí byť spoločným koreňom číslo $x_0 = 2$. Dosadením do daných rovníc tak dostaneme jedinou podmienku $4a + 4b + 1 = 0$, čiže

$$b = -a - \frac{1}{4}.$$

Diskriminant druhej z daných rovníc je potom $4a^2 - 4b = 4a^2 + 4a + 1 = (2a + 1)^2$, takže rovnica má dva rôzne reálne korene pre ľubovoľné $a \neq -\frac{1}{2}$. Podobne diskriminant prvej z daných rovníc je $4b^2 - 4a = 4b^2 + 4b + 1 = (2b + 1)^2$. Rovnica má teda dva rôzne reálne korene pre ľubovoľné $b \neq -\frac{1}{2}$, čiže $a \neq \frac{1}{4}$.

Z uvedených predpokladov však zároveň vyplýva $a \neq -\frac{1}{4}$ ($b \neq 0$) a $a \neq -\frac{1}{8}$ ($a \neq b$).

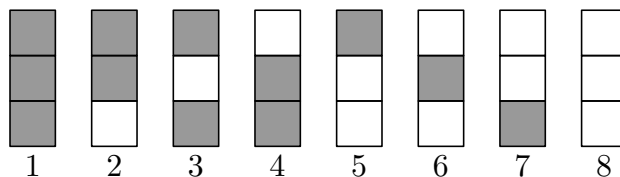
Záver. Vyhovujú všetky dvojice $(a, -a - \frac{1}{4})$, kde $a \in \mathbb{R} \setminus \{-\frac{1}{2}, -\frac{1}{4}, -\frac{1}{8}, 0, \frac{1}{4}\}$.

NÁVODNÉ A DOPLŇAJÚCE ÚLOHY:

- N1. Nájdite spoločné korene rovníc $2x^3 + 3x^2 - 6x + 2 = 0$ a $2x^3 + 7x^2 + 2x - 6 = 0$. [$-1 \pm \sqrt{3}$, spoločný koreň je koreňom kvadratickej rovnice, ktorú dostaneme odčítaním kubických rovníc.]
 N2. Zistite, pre ktoré hodnoty parametra a majú rovnice $x^2 + ax - 3 = 0$ a $x^2 + 3x - a = 0$ aspoň jeden spoločný koreň. [$a = 3, a = -2$]
 N3. Nájdite všetky dvojice (a, b) reálnych čísel, pre ktoré má každá z rovníc $x^2 + (a - 2)x + b - 3 = 0$, $x^2 + (a + 2)x + 3b - 5 = 0$ dvojnásobný koreň. [(6, 7), (2, 3)]

6. Obdĺžnik 2005×2007 je rozdelený na čierne a biele jednotkové štvorciky. Dokážte, že pre niektorú z farieb (čiernu alebo bielu) existuje viac ako 95 800 pravouholníkov so šírkou aspoň 2, ktoré sa skladajú z jednotkových štvorcíkov, navzájom sa neprekrývajú a ktorých rohové políčka majú túto farbu. (Pavel Leischner)

Riešenie. Budeme hľadať obdĺžnik s čo najmenším obsahom, v ktorom musí byť obsiahnutý pravouholník majúci všetky rohové políčka rovnakej farby. Šírka 2 nestačí (pri ľubovoľnej dĺžke by napríklad mohol byť jeden celý riadok čierne a druhý biely). Uvažujme teda obdĺžnik šírky 3. Jeho stĺpce môžu byť ofarbené ôsmimi spôsobmi ako na obr. 4.

Obr. 4

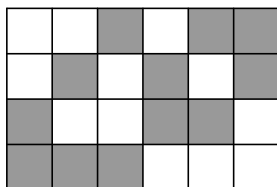
Ak je obdĺžnik zložený iba zo šiestich stĺpcov 2 až 7, nemá žiadny pravouholník s rozmermi väčšími ako 1 v ňom obsiahnutý všetky rohové políčka jednej farby. Uvedených šesť stĺpcov totiž predstavuje všetky možnosti, ako ofarbiť stĺpec zložený z troch políčok dvoma farbami tak, aby nebol jednofarebný (jednofarebné sú zvyšné dva stĺpce 1 a 8). Keby v takom obdĺžniku existoval pravouholník s rohovými políčkami jednej farby, boli by príslušné stĺpce rovnaké.

Avšak ak má obdĺžnik šírky 3 dĺžku aspoň 7, sú v ňom buď dva rovnaké stĺpce, alebo v ňom je niektorý z jednofarebných stĺpcov (1 a 8). V prípade dvoch rovnakých stĺpcov je existencia pravouholníka s rohovými políčkami jednej farby zrejmä. Ak nie sú žiadne dva stĺpce rovnaké, ale je tam jednofarebný stĺpec farby A, musí v obdĺžniku byť aj stĺpec, ktorého dve políčka majú farbu A. Tento stĺpec a jednofarebný stĺpec farby A určujú pravouholník, ktorého všetky rohové políčka majú farbu A.

Daný obdĺžnik 2005×2007 teraz rozdelíme na dve časti 2002×2007 a 3×2007 . Keďže $2002 = 7 \cdot 286$, $2007 = 3 \cdot 669$, skladá sa prvá časť z $286 \cdot 669$ neprekrývajúcich sa obdĺžnikov 7×3 . V druhej časti je ešte ďalších 286 obdĺžnikov 7×3 . Obdĺžnikov 7×3 je teda celkom $286 \cdot 669 + 286 = 286 \cdot 670 = 191\,620$. V každom z nich je obsiahnutý aspoň jeden pravouholník, ktorý má všetky rohové políčka jednej farby. Pre najmenej polovicu takto nájdených obdĺžnikov, teda pre aspoň $95\,810$, je potom farba rohových políčok rovnaká.

NÁVODNÉ A DOPĽŇAJÚCE ÚLOHY:

- N1. Obdĺžnik 6×4 je rozdelený na 24 jednotkových štvorcíkov. Každý z nich ofarbite čiernou alebo bielou farbou tak, aby žiadne štyri rovnako ofarbené štvorce neboli rohovými štvorcami jedného pravouholníka (nájdite aspoň jedno riešenie). [Vid' obr. 5: vzhľadom na jeho „farebné súmernosti“ stačí overiť neexistenciu pravouholníka len pre jednu farbu rohových políčok.]

Obr. 5

- N2. Obdĺžnik 3×7 je rozdelený na 21 jednotkových štvorcíkov, z ktorých každý je ofarbený bielou alebo čiernou farbou. Dokážte, že niektoré štyri rovnako ofarbené štvorce sú rohovými štvorcami jedného pravouholníka. [Vid' riešenie súťažnej úlohy.]
- N3. Obdĺžnik 6×4 je rozdelený na 24 jednotkových štvorcíkov. Trinásť z nich je ofarbených čiernou farbou. Dokážte, že niektoré štyri čierne štvorce sú rohovými štvorcami jedného pravouholníka. [Aspoň jeden zo šiestich stĺpcov musí obsahovať aspoň tri čierne štvorce. Ak sú dokonca štyri, máme pre umiestnenie zvyšných deviatich štvorcov päť stĺpcov, takže v jednom z nich musia byť aspoň dva. Ak sú práve tri, buď existuje aspoň jeden ďalší stĺpec s tromi čiernymi štvorcami (v týchto dvoch stĺpcoch už požadovaný pravouholník nájdeme), alebo v každom zo zvyšných piatich stĺpcov sú práve dva čierne štvorce; je iba $\binom{4}{2} = 6$ možností, ako štyri štvorce v stĺpci takto ofarbiť, pričom tri z nich už dávajú požadovaný pravouholník s pôvodne nájdenými tromi čiernymi štvorcami v stĺpci.]